

Judith Butlerová: *Rámce války: Za které životy netruchlíme?*

Přeložil Antonín Handl. 1. vydání. Praha: Karolinum, 2013, 170 stran, ISBN: 978-80-246-2265-1.

Judith Butlerová, jedna z nejvýznamnějších myslitelek současnosti, filozofka, genderová teoretička, profesorka a politická aktivistka, rozvíjí ve své knize *Rámce války: Za které životy netruchlíme?* koncept života hodného žití a oplakávání. Ačkoliv by se mohlo zdát, že s teorií performativity, která se proslavila díky autorčinu dílu *Gender Trouble: Feminism and the Subversion of Identity* (1990), nemá tato publikace mnoho společného, opak je pravda. I v předkládané knize sehrává klíčovou úlohu pojetí subjektu, který se ocitá pod vlivem normativního rámce, jenž posléze rozlišuje mezi životy „skutečnými“, a tedy hodnými žití a oplakávání, a těmi „neskutečnými“, tedy méně živými, které truchlení nejsou hodny.

Záměrem autorky je ukázat, jak selektivně se pracuje se zkušeností v zájmu vedení války. Judith Butlerová se pokouší čtenářům a čtenářkám objasnit podstatu válečných rámců, a to především rámcování fotografie, rámcování rozhodnutí jít do války, rámcování otázky imigrace a rámcování sexuální a feministické politiky v otázkách válečného snažení. Cílem *Rámce války* není jen kontrola afektu, který se vztahuje k hodnotě lidského života, ale rámcována jsou i témata, která s oblastí mezinárodních vztahů nemají na první pohled mnoho společného. Příkladem budiž zneužití sexuálních svobod a feministických práv jako motiv války proti muslimským zemím („válka proti islámu“) či omezení imigrace obyvatel těchto zemí do Evropy. Podle autorky jde o zneužití sexuální politiky a využívání rasismu k legitimizaci války. Při sledování současné situace související s imigranty se potvrzuje její tvrzení, že vnitropolitickou situaci modulují otázky zahraničněpolitické. Ustavené rámce dávají vzniknout protiimigrační politice, místo aby bylo nahlíženo na imigranty jako osoby, jejichž existence a rozvoj jsou ohroženy. Imigrační politika potvrzuje, že životy některých lidí jsou vnímány jako méně hodnotné, a tudíž se jejich hladovění či násilí na nich lhostejně přihlíží (s. 27–33).

Obsah publikace je tvořen pěti kapitolami, které vycházejí z již dříve publikovaných textů. Na počátku se autorka zamýšlí nad morálními aspekty nezajištěného života. Uvažuje v intencích zmenšení prekarity (zásadní věcí pro žitý život je materiální zajištění) a zlepšení životních podmínek tak, aby mohl být život udržitelný. Předkládá základní epistemologický problém rámcování násilí, který je charakteristický pro soudobé konflikty. Některé životy nelze chápat jako poškozené nebo ztracené, pokud nebyly dříve chápány jako žité. V praxi to tedy znamená, že pokud nejsou určité životy žity v pravém slova smyslu, nelze je kvalifikovat jako životy, které by mohly být poškozeny nebo ztraceny. Přístup Butlerové k otázkám protiválečné politiky lze vnímat skrze sociální ontologii zpochybňující ontologii individualismu, tedy prostřednictvím úvahy nad zajištěním sociálních podmínek nezajištěnému životu tak, aby byl hodný žití. Život zde není vykreslen v kontextu jeho vlastní hodnoty, ale v souvislosti s existencí podmínek, bez nichž není žitelný ani hodný truchlení. Usilování o zlepšování stavu v oblastech, kde nejsou tyto podmínky naplněny, představuje politickou odpovědnost, ale z textu je patrné, že jde i o součást etického rozhodnutí. Rámce mají normativní hodnotu, ovlivňují tedy způsoby uznání, což se zřetelně projevuje během válek, kdy některé životy nejsou vnímány jako životy, ačkoliv jsou žité. Autorka uvádí jako příklad mučení válečných zločinců.

Butlerová si však nepokládá jen otázky epistemologického charakteru, ale řeší i problém ontologický – tedy samotné bytí života, které je rámcováno pomocí mocenských operací, a tím tedy i utvářeno. Výchozí myšlenka pro omezení násilí, které je páčáno na životech druhých, spočívá v samotném uznání jejich života. Odkazuje tak k nové ontologii těla, která by přesáhla stávající kategorie identity. Zde opakuje předpoklad, který zazněl

v jejím předchozím díle (Butler 2003), tedy že tělo neexistuje samo o sobě, nýbrž je formováno druhými, normami, sociálními a politickými organizacemi. Konfrontace těla s jiným, respektive s odlišnými modalitami, které tělo definují, vyvolává emoční reakce. V případě války mají afektivní reakce vliv na přiřkládání významu konkrétnímu životu. Některé typy těl jsou tedy více nezajištěny než jiné, protože jejich morfologie není v souladu s ideou lidského života. To určuje, které životy jsou hodny žití a oplakávání. V zájmu zachování některých typů životů jsou vedeny současné války a smrt jiných je tím ospravedlňována. Válka minimalizuje nezajištěnost pro jedno a pro druhé ji maximalizuje (s. 9–21; srovnej Butler 2004: 19–49). „*Hranice toho, kdo jsem, je hranicí těla, ale hranice těla mi nikdy zcela nepatří*“ (s. 53). Autorka v tomto ohledu kritizuje fenomén globální odpovědnosti ve formě vedení válek za účelem šíření demokracie, neboť to považuje za zneužití samotného pojmu odpovědnost. Globální odpovědnost v jejím pojetí je zbavena jakékoliv formy imperialismu. Válka tedy rozděluje životy na hodné truchlení a na ty, které nejsou oplakávání hodny. Jako příklad uvádí mediální zobrazení obětí 11. září, kde veřejné truchlení bylo symbolem pro národní společenství, či války v Iráku a Afghánistánu, které byly podporovány kvůli nacionalistickému pocitu sounáležitosti (s. 37–60).

Butlerová vychází z Hegelovy koncepce uznání, když rozlišuje mezi „bráním na vědomí“ a „uznáním“, neboť to, že nějaký život registrujeme, ještě neznamená, že je v souladu s normou uznání. Zde pak vyzdvihuje jádro problému, když hovoří o uvědomění si, že uznatelnost, která předchází aktu uznání, nepřísluší všem lidem. V sociální ontologii Judith Butlerové se zrcadlí i hegelovský koncept vyvozování sebe samého z druhého. Destrukce druhého je nazírána jako destrukce sebe samého, vlastního přežití. Ve své podstatě tedy nejde o ochranu života jako takového, nýbrž o sebezáchovu. Vina je pouze sebezáchovným impulzem, nikoliv projevem lidskosti. Autorka tak zpochybňuje samu podstatu tvrzení, že člověk se odlišuje od zvířete přítomností morálních citů. To, co ve skutečnosti definuje lidský subjekt, je destruktivní potenciál. Zde kritizuje politiku USA, jež se řídí konstruktem subjektu, který vnímá destruktivnost jako oprávněnou a vlastní destruktibilitu jako nepředstavitelnou (s. 9–13, srovnej Butler 2004: 19–49).

Významné je pro publikaci vymezení normativních rámců, jež určují, který život je hodný truchlení a který ne, pomocí vizuálního pole. Zde uvažuje Judith Butlerová v souvislosti s dílem Susan Sontagové o etice fotografie. Pozornost věnuje nejprve zpravodajství novinářů, kteří doprovázeli vojáky v invazi do Iráku v březnu 2003. Butlerová kritizuje obrazy, které byly prostřednictvím jejich svědectví předány, jelikož jim vojenské a vládní autority určily, co a jak mohou tematizovat. Autorka kritizuje regulaci i v případě fotografií z Abú Ghrajbu, které byly pořízeny v souladu s válečnou perspektivou, na niž se tímto způsobem podílely. Butlerová se domnívá, že fotografie má interpretační charakter, který určuje rámec – rámec státem interpretované války. Pomocí regulace těchto obrazů stát reguluje nejen afektivní reakce populace, ale i vznik opozice vůči válce. Tématem knihy je i týrání vězňů v zátoce Guantánamo, kde vznikl nový diskurz humanizace, který určuje, kdo je a kdo není člověk s nárokem na lidská práva. Při definování lidského utrpení je člověk nahlížen jako lidské zvíře, což implikuje názor Butlerové, že ontologie člověka není oddělitelná od ontologie zvířete, a jejím požadavkem je znovu konceptualizovat ontologii života. Zajímavá je také úvaha nad fotografiemi dokládajícími sexuální mučení, kde se projevuje dvojnáčnost v podobě inkorporace dalšího rámcovaného tématu, a to homosexuality. Tato dvojnáčnost pak spočívá ve znechucení nad homosexuálním jednáním a zároveň nad sexuálním donucením (zde odkazuje Judith Butlerová na některá vyjádření George Bushe). Autorka polemizuje s teoretičkou Joannou Bourkeovou, která tento typ snímků dává do kontextu s pornografií. S tím Butlerová nesouhlasí a dodává, že homosexualita je zde nazírána jako akt ponižení a vlastní destrukce. Homofobní mučitel a mučený (v tomto kontextu s islámskou tabuizací homosexuality) zrcadlí zničení vlastního já (s. 61–90).

V knize není život viděn jako důsledek diskurzu, ale jako neexistující bez vztahu k nějakému rámci. Autorka se posléze dostává k názvu knihy *Rámce války*, když hovoří o rámcování, tedy o implicitním vymezení kontextu války. Rámec je zde vnímán jako něco neustále se měnícího až subverzivního. Jako příklad zde slouží poezie z Guantánama, která tak reprezentuje vymanění se z každodenního přijímání války. Jednou z variant rámcování (*to be framed*) je pro Butlerovou být falešně obviněn. Takovému rámcování není možné se bránit, člověk je už předem odsouzen. Jako příklad vymanění se z takového rámce jsou uvedeny fotografie z Abú Ghrajbu, které se začaly šířit po internetu a vyvolaly odpor vůči válce. Řešení však nepředstavuje jen tvorba nových rámců a tím pádem i nových obsahů, například alternativními médii, nýbrž důraz na způsob zachycování skutečnosti, díky jemuž se rozpadají stávající normy a vznikají nové formy pozornosti (s. 14–18).

V textu se objevuje řada univerzalistických myšlenek, zejména v souvislosti s lidskými právy. Ty však opět narážejí na problém rámcování daných témat, z něhož pak vyplývá, že například materiální potřeby jako potrava či přístřeší umožňují válečné jednání. Zde je třeba pochopit, že materiál nemůže existovat bez formy, tedy že materiál války nemůže fungovat bez rámce. Ačkoliv jsou pro knihu zásadní jisté liberální principy (například rovnost a univerzalita), autorka kritizuje liberální normy, které pracují s představou odlišných identit. Každý život není nahlížen jako hodný truchlení, a tudíž představuje terč legalizovaného násilí (s. 34–35). Butlerová uvádí příklad rámcování násilí, které je normativně ustaveno jako obhajitelné. Jde například o státem páchané násilí v zájmu obrany komunity, avšak komunity uznané zavedeným normativním rámcem. Jiný význam je vidět u terorismu, jehož přesnou definici neznáme, a přesto jsou o něm vynášeny přísné morální soudy. Butlerová nepřichází s obhajobou takového fenoménu, nýbrž míří k jádru problému, když říká, že ospravedlnitelné či neospravedlnitelné násilí a diskuse o nich odpovídají normativním požadavkům ospravedlnitelnosti. Zde rozporuje Walzerovo schéma spravedlivé války. Definice o těchto fenoménech jsou ustavovány normativním jazykem. Jde tedy o pochopení toho, že určitý typ násilí je ospravedlnitelností vymezen, ale jiný nikoliv. Zároveň je nutné si uvědomit politickou demografii toho, kdo daný normativní rámec ustavuje. V tomto ohledu se Judith Butlerová opět nevyhýbá kritice liberální demokracie (s. 130–140).

Knihy se věnuje i tématu sexuální politiky, která tvoří v současnosti poměrně podstatnou součást politických konfliktů. Autorka vychází z přesvědčení, že sféra modernity, která je zastupována Evropou, se vymezuje vůči „ortodoxní“ části světa. Optikou této perspektivy dochází k rámcování určité časovosti, která souvisí s představou toho, co odpovídá dané době. A to je jeden z klíčových problémů v rámci uznání kulturní odlišnosti. Boj za svobodu a pokrok tak může sloužit jako nástroj bigotního myšlení a donucování (jako typický příklad uvádí Butlerová zneužívání sexuální svobody žen k vedení kulturní války proti islámu). To se samozřejmě týká i přistěhovalecké politiky, která absorbovala i jistý soubor kulturních norem, které musí přistěhovelec nuceně převzít. Butlerová se domnívá, že liberální svobody jsou rámcovány hegemonickou kulturou, tedy modernitou, jejímž prostřednictvím jsou potlačovány liberální svobody, jako například náboženské vyznání. Autorka dochází k přesvědčení, že teologické normy se v současné kultuře projevují jak v principu heterosexuálního modelu rodiny, tak v přístupu k islámským přistěhovalcům. Nutno dodat, že zde autorce jako terč „sekulární modernity“ slouží idea francouzské kultury a její vztah k přistěhovalcům a otázkám genderu. V neposlední řadě pojednává také o civilizační misi USA v tažení proti islámu, která je sama o sobě ambivalentní směsí sekularismu a náboženství. Butlerová se ostře vymezuje vůči myšlenkám Samuela Huntingtona, jehož poselství o demokracii ukazuje, že Západ určuje principy lidství a zastupuje lidi, kteří jsou hodni veřejného truchlení. Ostatní náboženství leží vně moderní civilizace a tím ji ohrožují, čímž se ospravedlňují poslední války. S tím souvisí i otázka mučení, které autorka vnímá jako homofobní a mizogynní akty, které jsou důsledkem americké civilizační mise, jež představuje čistý projev kulturního esencialismu. Tato část

knihy pregnantně demonstuje, jak důležitou roli má tvorba sexuální politiky v kontextu války (s. 91–118).

Nejpřínosnějším tématem předposlední kapitoly je zamyšlení nad tím, jak nejlépe uspořádat politický život, aby bylo možné dosáhnout uznání a reprezentace. Autorka se opět vztahuje k ontologii subjektu, když za základ odpovědi na takto normativní otázku považuje uznání subjektu a vědomí, že existuje rozlišující moc, jež určuje, které subjekty se o uznání mohou ucházet, a které nikoliv. Dochází rovněž k závěru, že bez norem, jež produkuje ideu člověčenství, nelze řešit ani téma kulturních identit. Je nutné nejprve uvažovat o existenci rámců multikulturalismu, které by zpochybnily současné pojetí subjektu a občanství. Butlerová se přiklání ke koaliční formě sociální ontologie, jež pohlíží na občany a občanky jako na druh koaliční výměny, která představuje dynamický sociální proces konstituující subjekt v průběhu sociální výměny, ale zároveň uznává, že teprve uznání zákona dělá z člověka právní subjekt. Rámec kulturního konfliktu ustavuje, jak jsou pojímány identity, v rámci nichž se jednotlivé subjekty mezi sebou neuznávají, jsou tedy od počátku rozlišené. Autorka výklad doplňuje příkladem gayů a leseb v opozici s muslimy. Z daného rámce vyplývá, že muslimové jsou homofobové a gayové a lesby mají nutně strach z jejich homofobie. To však definuje pouze domnělý konfliktní vztah. Právní rámec posléze uspořádá identity dle svých požadavků, kulturní realita života muslimů či gayů a leseb je zahlazena. Paradoxem se tedy jeví, že silné normativní soudy jsou pouze důsledkem nevědomosti o skutečných subjektech založené na normativním rámci. Butlerová proto navrhuje prozkoumávat komplexní kulturní skutečnosti, nejen binární rámec založený na vzájemném antagonismu náboženství a sexuální identity (s. 119–130).

V závěrečné části vznáší autorka požadavek nenásilí. Reakce na takový požadavek je však tvarována normami, které mohou jistý druh násilí zahrnovat. Tedy požadavek nenásilí je součástí společenských vazeb, je však také požadavkem subjektu, na který působí normy společenského charakteru. Subjekt je formován násilím, jsou mu (nebo jí) přiřazovány jisté kategorie, například gender, které ho (nebo ji) činí rozpoznatelnými. Násilí je součástí boje proti nenásilí, vyjadřuje pozici subjektu, kterou si sám zvolil. Bez etického dilematu, které vzniká při uznání násilí jako možnosti, by existence násilí nebyla uznána. Téma otevírá prostor pro diskusi o opakujících se násilných formacích a jejich vzniku, Butlerová se však soustředí rovněž na otázku, kdo vlastně rozhoduje o tom, zda je násilí vhodným postupem. Pokouší se vrátit lidem schopnost podílet se na rozhodování, neboť povinností bezmocných je rozhodovat o tom, zda a jak se bránit. A to i v případě, že by šlo o neopětovaný násilný akt státu. V autorčině pojetí představuje stát násilný subjekt, který vystupuje suverénně. I zde se projevuje její ontologický náhled na problematiku, když se domnívá, že stát jedná násilně proto, aby přenesl svou vlastní zranitelnost na druhého. Butlerová upozorňuje na to, že připuštění si vlastní zranitelnosti není dostatečné, je nutné uvážit nezajištěný život, zranitelnost obecně a uvědomit si pravděpodobnost vlastních násilných činů k životům, s nimiž jsme svázáni, i když je neznáme. Autorka apeluje na to, aby byly zpochybnovány rámce, které předkládají nerovnoměrnou distribuci zranitelnosti (s. 141–156).

Kniha Judith Butlerové vykazuje vysokou míru erudice, která se projevuje zejména důkladnou analýzou předkládaných pojmů a konceptů dalších myslitelů a myslitelek (G. W. F. Hegel, Melanie Kleinová, Talal Asad, Donna Harawayová, Emmanuel Lévinas, Susan Sontagová, Tariq Modood aj.). Text má normativní charakter, autorka nerezignuje na morální hodnocení daného tématu, nevyhýbá se kritice zahraniční politiky USA ani současného modelu liberální demokracie a reflektuje nedostatky levicového pojetí předkládané problematiky. Její kritika soudobých konfliktů, na nichž je patrná chatrnost společenských pout a vazeb, stejně jako její alternativní pohled na tento fenomén a hledání cesty, jak omezit vznik násilí ve společnosti uvažováním o konceptu života hodného truchlení, bude jistě pro českou akademickou komunitu přínosem. Knihu ocení čtenáři a čtenářky z oblasti sociálněvědných oborů, zejména politologové a politoložky či odborníci

a odbornice z oblasti mezinárodních vztahů či genderu. A může být výzvou také pro novou levičičku, jež by se, jak koneckonců tvrdí sama autorka, měla zasadit o narušení stávajících dominantních konstrukcí v oblasti uvedené problematiky.

Iveta Ptáčnicková

Literatura

- Butler, Judith (1990): *Gender Trouble: Feminism and the Subversion of Identity*. London: Routledge.
- Butler, Judith (2003). *Trampoty s rodom: Feminizmus a podryvanie identity*. 1. vyd. Bratislava: Aspekt.
- Butler, Judith (2004): *Precarious Life: The Powers of Mourning and Violence*. London: Verso.